

HET RASPHUIS

Over de banale AFBRAAK van een banaal Gebouw al rondneuzend in het verleden OP GE RA KELD

Slechts de oude Stroppen weten
Wat men RASPHUIS heeft geheten;
Waar dit reuzebolwerk heeft gestaan,
Hoe het R.I.P. is dood gegaan.

Een van deze dagen was het vijftig jaar geleden dat het Rasphuis voor goed zijn poorten sloot. Men kan zich afvragen of het de moeite loont aan de sluiting van het gebouw - en wat daarop volgen moest : de sloping ervan - te herinneren.

Welnu, het heeft zin die oude koe uit de sloot te halen. Waarom dat ? Meer dan 150 jaar was het "Groot Prison" voor de Gentenaar een oude bekende die met eerbied en waardering bejegend werd. Was het bouwwerk niet gelegen aan Gents meest populaire promenade die Coupure heette, en nauwelijks van één boogscheut verwijderd van Gents meest bezochte Lusthof die Casino heette ? En ging het volk, terecht of ten onrechte, niet prat op wat de "beste" gevangenis van het land genoemd werd ?

Het wegvegen van de kaart van dat gebouw kon niet anders of een spijtig verlies voor de plattegrond van de stad betekenen, want een point de vue als het Rasphuis er een was kwam bedoelde plattegrond ontegensprekelijk te stade.

Slechts een minderheid van mijn lezers, stel ik mij voor, heeft het Rasphuis gekend. Hun geheugen zal ik helpen oprispen. De anderen, de meerderheid denk ik, voor wie de gevangenis in kwestie veeleer een terra incognita betekent, bied ik een bladzijde Gentse geschiedenis aan die, durf ik te veronderstellen, het lezen waard is.

*

* *

In de middeleeuwen verstond men door "vanghenessen" niet wat wij door die uitdrukking verstaan, met name de plaatsen waar men mensen met vrijheidsberoving bestraft, maar instellingen waar verdachten "in voorarrest" bewaard en bewaakt werden, dus *huizen van bewaring*. Die bewaring duurde tot op het ogenblik dat het gerecht zijn oordeel velde. Klonk dit oordeel positief, dan volgde (meestal zonder dralen) de uitvoering van de straf. Die uitvoering, terechtstelling, gebeurde door middel van het zwaard, de strop, de brandstapel, de begraving, de villing, de verdrinking, de zieding, de vierdeling, de vermindering van het oor, van het oog, van de tong, van de hand; de brandmerking, de verbanning, de bedevaart. Klonk het oordeel

daarentegen negatief, dan verliet de witgewassen verdachte de “vanghennesse” precies alsof er niets aan de hand was geweest. Dus van een “na-arrest” of opgelopen opsluiting kon er bezwaarlijk gesproken worden.

Als er uitzonderingen op die geplogenheden voorkwamen, diende men die te zoeken in de abdijen waar er wèl voor korte of langere tijden gekerkerd werd. En stellig aan de hoven van koningen en andere gekroonde hoofden en hoofdjes die ofwel uit zelfbehoud of uit staatsraison (naar willekeur en niet zelden zonder enige vorm van proces) tegenstanders, antagonisten, lastige getuigen, overwonnen vijanden, figuurlijk maar ook wel eens letterlijk onschadelijk maakten. Om slechts twee voorbeelden op te rakelen : graaf Ferrand van Portugal werd maar liefst gedurende 12 jaar in het Louvre opgesloten (1214-1226). Enkele jaren nadien onderging Gwijde van Dampierre hetzelfde lot : de laatste jaren van zijn leven (1300-1305) zat hij vast in het kasteel van Compiègne. En om het wat dichter bij huis te houden, werd er eeuwen lang in het kasteel van Rupelmonde, de staatsgevangenis van de Vlaamse graven, duchtig gevangen gezet en naarstig gehalsrecht. Robrecht van Bethune sloot er zijn zoon Lodewijk op. Filips de Goede zond er een van zijn vertrouwelingen, Jan Coustein, heen om er heel GOEDgunstelijk onthoofd te worden. Op een schone dag in 1570 werden er - steeds te Rupelmonde - 17 muiters een kopje kleiner gemaakt.

Van repressie gesproken. Het waren niet zozeer de gepatenteerde misdadigers die de overheid nachtmerries bezorgden, maar de ontelbare legers zogenaamde landlopers, vagebonden, die een waarachtige plaag teweeg brachten waartegen vrijwel geen kruid gewassen was. Men meende zich dan ook verplicht te zien tegen die plaag zo drastisch als mogelijk was, op te treden, er wijwater tegenaan te gooien. Een voorbeeld ter illustratie : Jan Lenard, afkomstig uit Rijsel, had zich te Gent aan landloperij schuldig gemaakt. Op 23 juni 1623 verscheen hij voor de heren schepenen van de Keure. Deze lieten zich niet onbetuigd en lieten te boek stellen wat volgt : “wijzen u ende condemneren u eerst op het schavot voor het stadthuis ende daernaer rontomme de vier pilaeren van den vismarct ghegheesselt te worden totten bloede, bannen u voorts uut den lande ende graefschape van Vlaenderen den tyt van twintich jaeren, te ruymen de stede binnen zonneschyn ende tlant binnen derden daghe met interdictie van middelertyt daer weer inne te commen, op pyne van hergheesselinghe ofte andere arbitraire correctie.” (1)

Het bestraffen door middel van vrijheidsberoving mag dus als een betrekkelijk moderne manier van handelen beschouwd worden.

Welke vorst of welk land de eer toekomt als eerste een echte gevangenis geopend te hebben waar niet alleen gevangen werd gezet maar tevens de mogelijkheid geschapen de gevangenen te laten werken, is moeilijk te bepalen. Vast staat echter dat François I in 1545 te Parijs een dergelijke instelling in het leven riep : “des ateliers de travail pour les mendiants valides”.

Deze en dergelijke instellingen heetten van meet af aan *maisons de force* of *maisons de correction*. Ten onzent zal men spreken van *tuchthuizen*.

In 1550 volgt Londen Frankrijks voorbeeld en verzamelt de opgepikte vagebonden eveneens in een tuchthuis waarin weldra ook de gesnapte prostituéés hun (blijde ?) intrede mogen doen. In 1576 dient elk Engels graafschap een tuchthuis op te richten. Van het formeel gebod schijnt maar weinig in huis te zijn gekomen want in 1609 wordt het met aandrang herhaald. Amsterdam wil niet ten achter blijven. Besluit in 1589 tot de oprichting van een tuchthuis dat pas in 1595 tot stand komt. Om het eenieder duidelijk te maken welke de bestaansredenen, de rol en het streven van de innovatie wel waren, had men boven de ingangspoort van het gebouw het volgende gedicht, gebeiteld in een gevelsteen, aangebracht :

Schrick niet ! Ick wreek geen quaet, maer dwing tot goed.
Straf is myn handt, maer lief lijck mijn ghemoedt
Om schamele meyskens, Maegden en Vrouwen
'T bedelen, leech gaen en dool-wech te schouwen
Is dit Spinhuys ghesticht, soo men hier sien mach :
Elck laet sich niet verveelen, noch rouwen
Uut Charitaet hieraen de handt te houwen
Wie weet wat hem oft de zijne noch gheschien mach. (2)

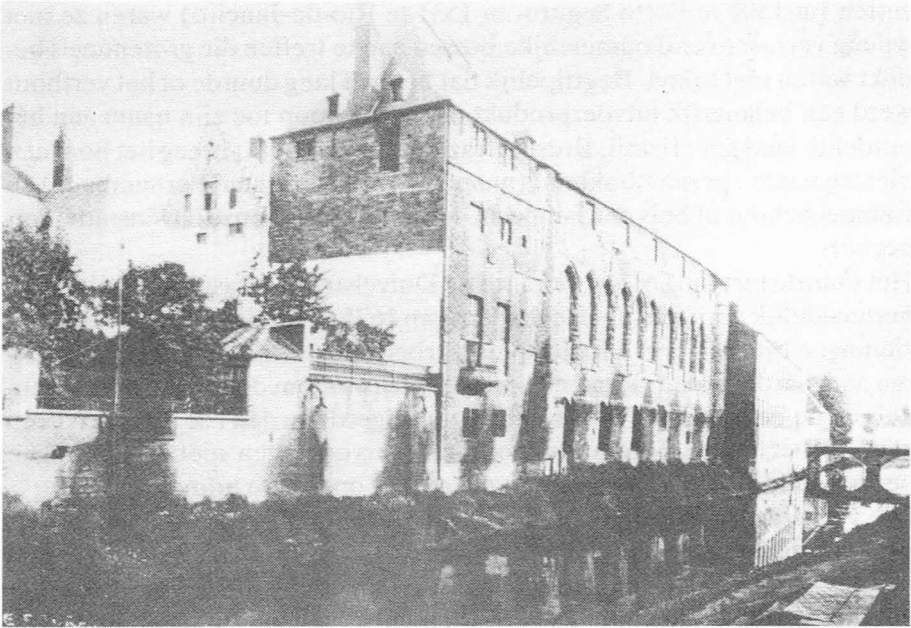
Deze rijmpjes verwoorden zo duidelijk als welsprekend welke het doelwit en de intentie waren van de stichters van het Tuchthuis dat hier Spinhuis genoemd wordt, natuurlijk omdat de gasten ervan vrouwen waren. Zoals we zullen zien zal men de mannen in een *Rasphuis* herbergen.

Lubeck en Bremen komen in 1613 met eigen "huizen" voor de dag. En wat de Zuidelijke Nederlanden van de aartshertogen Albert en Isabella betreft, moeten deze op hun beurt vaststellen dat ook in hun provinciën het aantal vagebonden met de dag groter werd. Een toestand die de Staten van Vlaanderen deed besluiten de blijkbaar niet te bedwingen sociale plaag ter studie te nemen. Helaas zal er nog veel water door de Vlaamse rivieren vloeien aler men de handen uit de mouwen zal steken om vrome wensen om te toveren in reële daden.

Weliswaar buigen de Staten zich in 1616 over de netelige landlopersaffaire maar de heren geraakten niet verder dan het houden van debatavonden en het maken van allerhande plannen. Eindelijk schijnt er na een zoveelste rustperiode van maar liefst 10 jaar wat leven in de tuchthuiselijke brouwerij te komen want een ingenieur-architect wordt belast met het verbouwen van een gedeelte van het *Geraard de Duivelsteen* tot tuchthuis.

Hoe (traag) die verbouwing verliep weet ik niet. In ieder geval heet het "tuchtenhuys" in mei 1633 nog steeds "gheconcipeerd" te zijn.

Als ge denkt dat de kogel dit keer werkelijk door de kerk zal zijn slaat ge de bal lelijk mis want pas in 1653 wendt men zich tot het Amsterdams "huis" om te vernemen hoe dit ingericht was. Indachtig het wijze spreekwoord

Afb. 1. Het Geraard de Duivelsteen toen het nog Rasphuis was. Verz. M.V.W.

haastige spoed is zelden goed wacht men tot 1666 om voor het in de lucht hangend "huis" vier handmolens te kopen. Om die al raspens te laten draaien? Neen, want er wordt met vlijt gewacht tot 1675 om een 12 artikels tellend reglement het licht te laten zien. Het volgend jaar is het eindelijk zo ver dat men het "huis" kan open stellen voor de "tuchters, tuchtelynghen, tuchtlinks" of hoe het u belieft het gevangenisvolk te noemen.

Ons nieuwbakken tuchthuis was niet alleen zo vrij zich door zijn Amsterdams voorbeeld te laten inspireren, het haastte zich tevens zijn doopnamen van *Spinhuis* en *Rasphuis* toe te eigenen.

We zagen zoëven dat het Gents "Huis" zich op zeker ogenblik 4 molens aanschafte. Die dienden natuurlijk om iets te malen. Geen koren want dit werd naar de Stads- en andere wind- en watermolens gebracht. Het was een houtsoort, Brazielhout genaamd, dat zoveel rode kleurstof bevatte dat men deze in de textielindustrie goed gebruiken kon.

Een enkel woord over dit Brazielhout. Ten onzent was de eigenschap van die houtsoort van oudsher best bekend. In het jaarregister van het schepensjaar 1457-58 staat d.d. mei 1458 te lezen dat men "het marktaken mag zegelen (met stadszegel) dat men had doen verven met een nieuwe verf gemaakt van brizylhout". Dat hout was herkomstig uit Oost-Indië. Zal dus zijn prijs waard geweest zijn. Wat de aanschaf van die grondstof betreft kwam de ontdekking van de Nieuwe Wereld een paar decennia daarna alleszins goed van pas, want toen de Portugezen aldaar de voet aan land

zetten (in 1500 te Porto Seguro; in 1531 te Rio-de-Janeiro) waren ze niet weinig verrast overal onmetelijke bossen aan te treffen die grotendeels bedekt waren met brizyl. Begrijpelijk dat het niet lang duurde of het verfhout werd een belangrijk uitvoerprodukt dat op de koop toe zijn naam aan het ontdekte land gaf : Brasil, Brésil, Brazilië. Op zijn beurt kreeg het hout een nieuwe naam : pernambukhout (naar de Braziliaanse stad Pernambuco) en Campechehout of bois de Campeche (naar de Mexicaanse havenstad Campeche).

Het duurde niet lang of het Geraard de Duivelsteense Rasphuis voelde zich herhaaldelijk verplicht het Reglément van 1675 te herzien. Een van die herzieningen bestond erin dat uitsluitend arbeidsbekwame gevangenen mochten aanvaard worden. Raad maar liever niet waarom de minder valide sukels en de beroepsbedelaars vierkant geweigerd werden : ze brachten geen zaad in het bakje. In andere woorden, ze voorzagen niet in hun eigen bestaansmiddelen : ze kostten te veel aan de openbare brandkast.

Die verkeerde maatregel kon niet zonder gevolg blijven, want het geweigerd volkje zorgde maar al te vlug voor last en ongemak. Ik bedoel voor de op fatsoen en rust gestelde burgerij. Zodat het Steen in 1698 weer toegankelijk gemaakt werd voor “Jan en Alleman” : “ter causen dat binnen dese Stadt is eene groote menigte van vagabonden, ledighghangers, beedelaers ende deughenieten”.

Het aantal aanvaarde personen nam weldra derwijze toe dat men verplicht werd de cellen (tot nog toe voor één enkele logeergast bestemd) voor meerdere gasten “in te richten ?” : “Elck van voornoemde Tuchtelinghen sal slaepen separaet in een coetsken te stellen een, twee, dry ofte meer coetseken in eene caemer”.

Met het verloop van tijd werd het regime van de bestraffing aanmerkelijk verscherpt. Vergenoegde men zich aanvankelijk met een toekenning van tot 3 jaar hechtenis, vanaf het begin van de 18de eeuw zal er milder met de bedeling van straf omgesprongen worden : sommigen kregen tot 15 jaar te verteren, een enkele werd gehangen na een mislukte ontsnapping.

In 1741 werd het “Huis” een moderner reglement rijker. Nu zag het menu van de 3 maaltijden er als volgt uit : ontbijt 2 boterhammen, middagmaal een houten “commeken” soep, erwten of bonen, brood, “cleen bier”, avondmaal 2 met boter of smout besmeerde sneden brood met kaas. ’s Zondags en ’s donderdags hutsepot. Met de Vasten haring, stokvis of labberdaan.

Hoe het komt dat de bevolking van het “Huis” vanaf dat ogenblik aan het slinken ging, weet ik niet. Volgens een rapport opgesteld in 1758 maken van het meubilair slechts 42 bedden, 24 matrassen en 22 strozakken deel uit. De volgende jaren zal geen verandering in het verschiet komen.

Hoe dan ook waren er middelerwijl mensen naar voren getreden die er zich rekenschap van gaven dat het Rasphuis - en het Spinhuys waar o.a. kant-

werksters in de “s Keyerscaemere” hun ambacht uitoefenden - vooral wat de gezondheidszorg betrof heel nodig een modernisering van doen had. Zodat her en der stemmen opgingen om het verouderde Steense ding met de laagste dienst op te doeken.

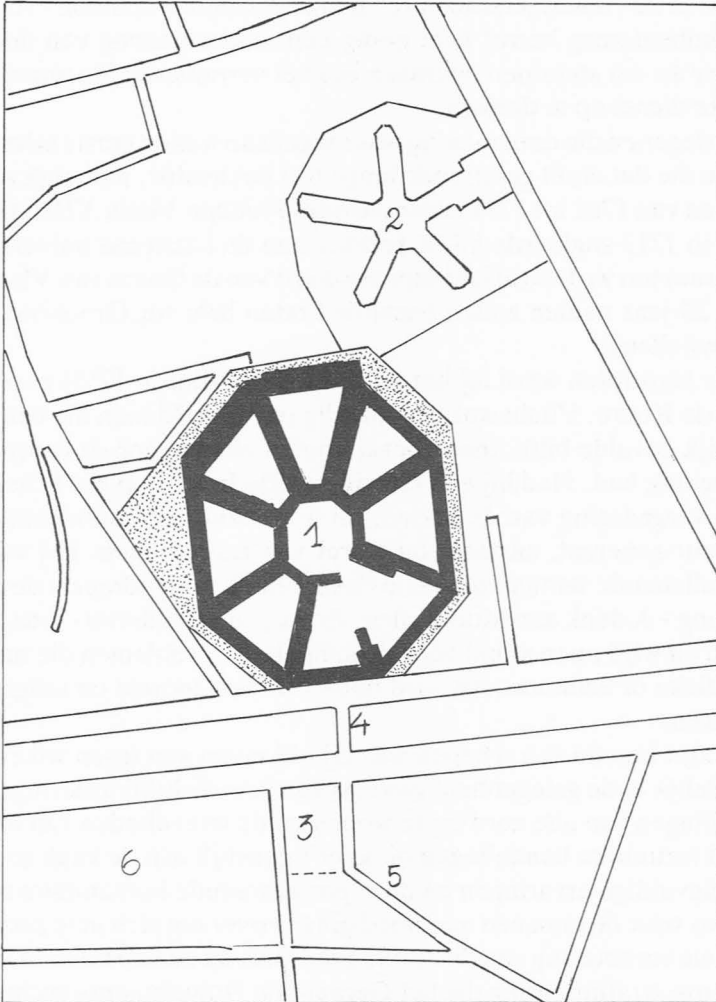
Een van degenen die deze mening was toegedaan was de eerste schepen van de Keure die dat ambt gedurende lange tijd bekleedde, namelijk van 1755 tot 1759 en van 1761 tot 1774 : *Jean Jacques Philippe Vilain XIII*. Geboren te Aalst in 1712 studeerde hij de rechten aan de Leuvense universiteit. In 1754 ontmoeten we hem als raadspensionaris van de Staten van Vlaanderen (precies 20 jaar nadien zullen dezelfde Staten hem tot Groot-baljuw van Gent aanstellen).

Zoals we aanstipten werd hij het volgende jaar, (dus in 1755) eerste schepen van de Keure. Vilain was een alzijdig ontwikkeld man die een uitzonderlijk rijk gevulde bibliotheek bezat en niet alleen voor de rechtspleging belangstelling had. Had hij een (stevig) voetje in huis op het Schepenhuis en in de vergadering van de Staten, hij was zeker geen onbekende bij de gouverneur-generaal, aartshertog Karel van Lotharingen. Hij was meer dan dat allemaal : iemand die de invloed van de fakkeldragers der Franse Verlichting - ik denk aan Montesqieu, Rousseau en anderen - graag ondergaan had en wijd open stond voor de aanpak der problemen die niet enkel van politieke of economische aard maar ook van morele en religieuze inhoud waren.

Wegens zijn functie van schepen was hij - ik neem aan tegen wil en dank - herhaaldelijk in de gelegenheid geweest van heel dichtbij foltering en terechtstellingen van alle aard bij te wonen en de wreedheden van die nochtans heel wettelijke handelingen dit keer figuurlijk aan de kaak te stellen. Die menigvuldige ervaringen en de zopas genoemde humanitaire stromingen waren voor de man een aanmoediging te over om zich in te zetten voor de algehele verbetering van de bestaande, zoals we gezien hebben, bepaald defectueuze strafinrichting die het Geraard de Duivelsteense tuchthuis ten slotte was.

Het dient gezegd dat zonder de daadwerkelijke steun en begrip van de gouverneur-generaal onze ijverige Vilain minder succes zou gekend hebben met zijn geplande hervormingen. Inderdaad begon Lotharingen zijn medewerking met een campagne in te zetten tegen de folterpraktijken : bij brieven van 2 aug. 1765 verzocht hij de Gentse Magistraat (waarvan Vilain de eerste schepen was !) een definitieve komaf te maken met het gebruik van de pijnbank en al wat daarbij te pas kwam.

Dat de goedmenende Karel aan dovemansoren klopte en de scherprechters al pijnigend hun gang bleven gaan zal u niet hoeven te verwonderen als ge bedenkt hoe groot de machtswellust was van de rechtsprekende heren schepenen. (Zoals geweten is zal het Jozef II zijn wie het zal lukken orde op (pijnkelde)zaken te stellen.)

Afb. 2. Het Rasphuis en zijn onmiddellijke omgeving, naar het kadastraal plan van Gevaert en Van Impe (1878). 1. Rasphuis; 2. Nieuwe gevangenis aan de Wandeling alias Klein Huis; 3. Instituut O.L.V. Visitatie; 4. Rasphuisbrug; 5. Rasphuisstraat; 6. Casino.

Op 13 juli 1771 besloten de Staten tot de liquidatie van het Steense tuchthuis dat nog steeds een stedelijke instelling was en de oprichting van een nieuw "Huis" dat ditmaal een provinciaal zou zijn.

Door de verlening van het oktrooi d.d. 17 jan. 1772 door keizerin Maria Theresia werd het besluit van 13 juli 1771 officieel bekrachtigd. Stante pede toog men met man en macht aan het werk om de nieuweling uit de grond te stampen. Een ideale plaats vond men in een handommedraai: een uitgestrekte strook grond palend aan de een paar jaren voordien gegraven Coupure. De bouw ervan werd toevertrouwd aan twee bevoegde architecten :

Malfeson (en niet Malfaison zoals sommigen de naam spellen) en de jezuïet Klukman alias Klugman. Het nieuw Rasphuis ofte Sterkhuis (maison de Force) alias Centrale Gevangenis alias Provinciaal Correctiehuis zou met zijn oppervlakte van 43490 m² de vorm krijgen van een onregelmatige achthoek en uiteraard bestaan uit acht gelijke trapeziumvormige blokken of kwartieren of vleugels die een achthoekige binnenplaats zouden omgeven. Men begon met de helft van het gebouw klaar te maken, te weten het gedeelte dat tot ingang en lokalen voor de directie bestemd was en drie kwartieren voor de gevangenen.

In mei 1773 was de bouw dermate gevorderd dat het Steense Rasphuis een eerste vracht patiënten naar de Coupure kon expediëren. Die verhuizing ging gepaard met de publicatie van een splinternieuw Reglement : “Reglement//raekende het provinciael//Correctie-Huys/binnen de Stad Gend/Gepubliceert in den Raede van Vlaenderen/den 20. Maerte 1773. Tot Gend, by Petrus de Goesin/Drukker van Haere Majesteyt. Met Octroy ende Privilegie voor geheel het Graefschap van Vlaenderen.”

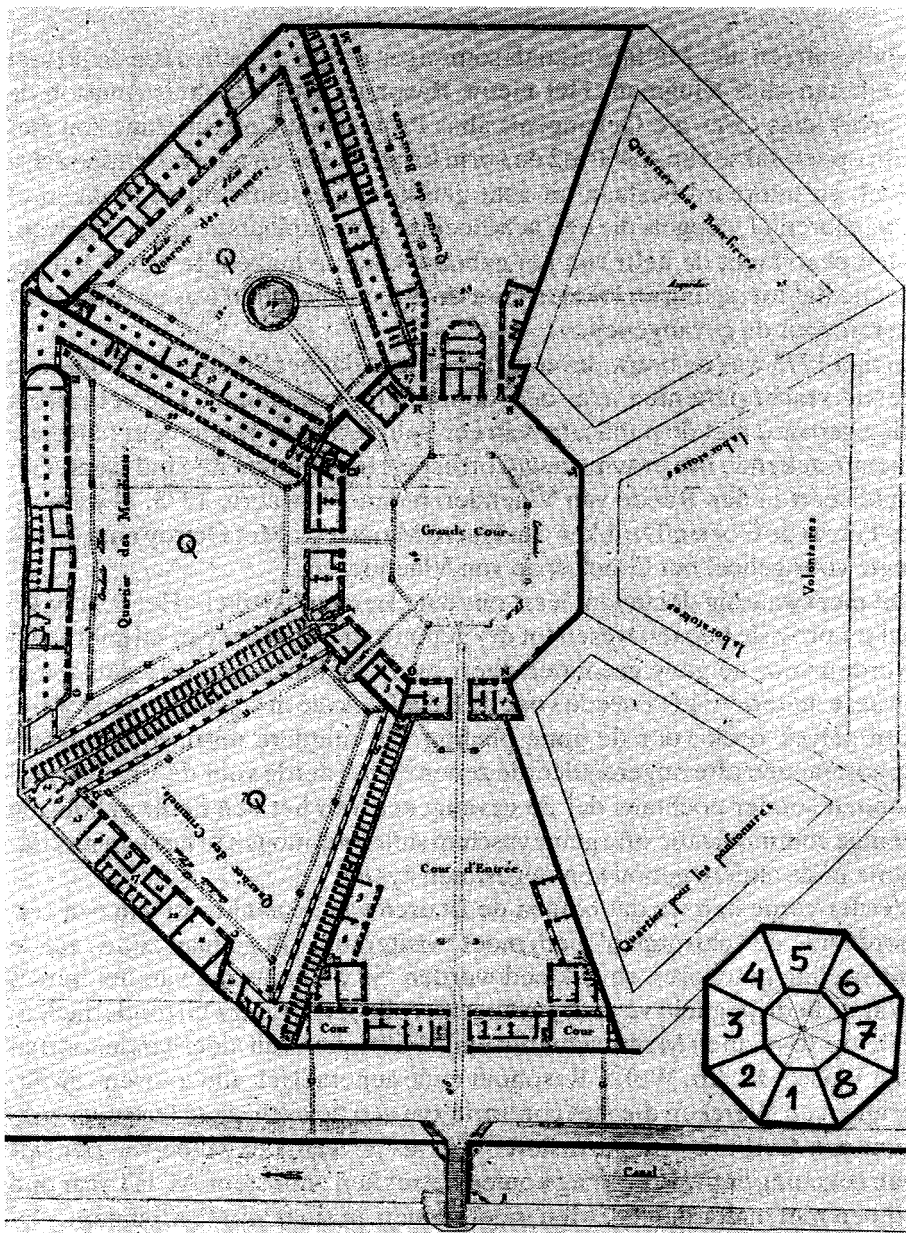
Dit merkwaardig document leert ons dat “Eersten Artikel : Het P.H. v.G. zal ter provisie bepaelt wesen tot dry gebouwen wanaf het een sal gebruyckt worden voor de gone gecondemneert over schelmstukken ofte delicten in swaere materien; het tweede voor de Bedelaers die in staet syn van te werken gelyck oock voor de gone plichtig van mindere misdaeden buyten-spoorigheden ofte ongereguleerde zeden en het derde voor de Vrouws-personen sonder nochtans dat de gevangenen van het een deser gebouwen eenige communicatie ofte gemeynschap sullen vermogen te hebben met de gone in de andere gebouwen opgesloten zynde.”

Verder vernemen we dat binnen de 24 uren van de aankomst van een veroordeelde de “chirurgien” hem moet “visiteren”. Dit gedaan zijnde zal de nieuweling geschoren en gekleed worden “in de uniforme van het huys”. Wat de bedrijvigheid van het gevangenisvolk betreft, deze bijzonderheden: “De op-te-rechten Manufactueren ende Fabriquen van alderhande soorten van Vlasch, Kemp, Wolle, Rasphout ende generaelyck alle soorten van Fabriquen en Wercken die niet contrarie zyn aen de exclusieve Octroyen vergunt aen Corpora ofte Particiere”. En als ge wenst te weten wie per slot van rekening het “Huys” mag komen betrekken : minstens ACHT jaar oud zijn en niet ouder dan 60. Men moet immers in staat zijn te arbeiden.

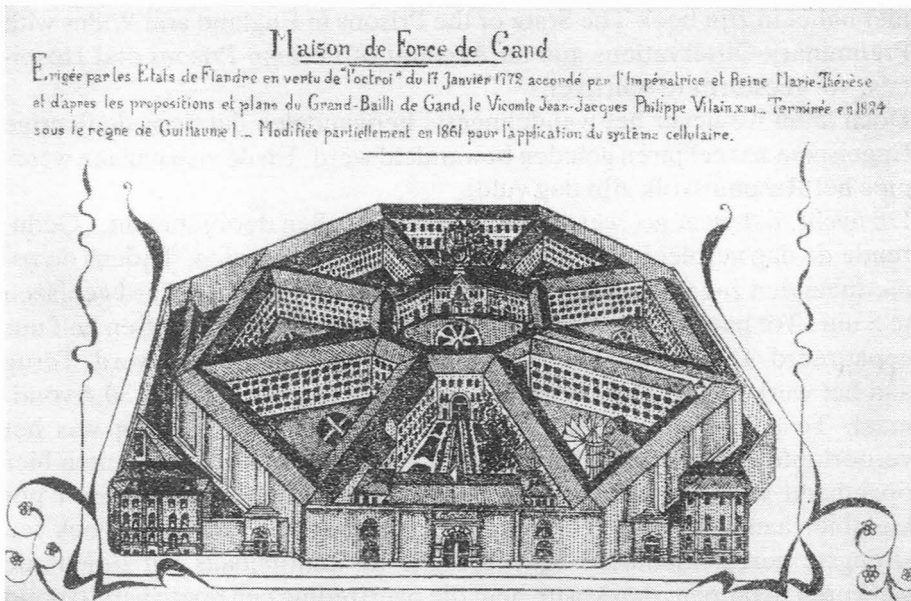
Er wordt natuurlijk ook over de bestraffing van de lastige kwanten gesproken; enkele dagen te water en te brood gezet te worden, stokslagen in ontvangst te nemen (niet meer dan 25 !), gedurende “eenen gemodereerden tydt in eene strenge vangenesse” (lees kerker en aan ketenen gekluisterd) gedeponneerd te worden.

Dat zware jongens de goede intenties van Vilain en zijn administratie maar luttel op prijs stelden en veel liever een vogel in de vrije lucht wensten te zijn bewijzen de ontvluchtingspogingen waaraan sommige “tuchtigers”

Afb. 3. Plattegrond van het gedeelte van het Rasphuis dat klaar kwam in 1775. Verklaring van toegevoegde schets : 1. lokalen van de administratie; 2. Eerste kwartier, voorbehouden aan de zware misdadigers, het telde 204 cellen; 3. kwartier van de landlopers en boetstraffelijke veroordeelden, 189 cellen; 4. vrouwenkwartier, het omvatte minder cellen omdat deze meerdere bedden bevatten, en de kapel; let op het groot waterbekken dat via een aquaduct zijn water kreeg van de vestinggracht aan de Nieuwe Wandeling; 5. kwartier van de zgn. beursgenietsters, bedoeld voor jonge mensen die op kosten van weldadige burgers onderhouden werden en een beroep aangeleerd; 7. werkplaatsen waar tevens vakonderwijs gegeven diende te worden; 8. voorbehouden voor de zgn. pensionairs en pensionaires, die zoals de woorden het zeggen in pension waren. Ze stonden zelf in voor hun onderhoudskosten. Uit Mémoire sur les moyens...

Afb. 4. Wie een bezoek aan het Rasphuis bracht schafte zich bij het verlaten van het gebouw deze litho aan. Bemerkt de 2 gebouwen rechts van de gevangenis en vergelijk ze met die afgebeeld op Afb. 5 Verz. M.V.W.

van meet af aan zich dierven te wagen. Op 11 nov. 1774 werd zo'n poging op touw gezet. Beluister de schilderachtige en pittige manier waarop die geruchtmakende gebeurtenis ons wordt beschreven: "Er was groote confusie geschied in 't Correctie-Huys in den Acker. Die daer zaten hadden een gat gemaakt in den muur om uyt te breken wel 20 of 30 in getal maer betrappt zynde wierden alle de bruggen gedraeyd. De soldaten van het garnizoen en de Stadspandoeren zyn gekomen om met geweldig schieten hun (de gevangenen) binnen hielden waer door eenen jongen van 15 jaeren die in 't Rasphuys zat geschoten wierd met eene schamperscheute op het voorhoofd door het gat hetwelck zy gemaakt hadden om uyt te breken. Integendeel die meynden (poogden) uyt te breken hebben hun (de soldaten) zoo begroot met steenen dat zy eenen Gendschen soldaet getreft hebben dat hy over dood ter aerde viel. Evenwel is er niet eene uytgeraekt. Den toeloop van volk was zoo groot om het te zien dat de stad scheen in alarm te zyn. Maer hoe het daerna van binnen gegaen is met de correctie dat wist men niet." (3) Het ware precies die informatie geweest die we graag vernomen hadden.

Hoe dan ook schaadden incidenten als dat zoëven aangestipt in genen dele de reputatie die het Rasphuis had weten te verwerven. Van heinde en ver, uit binnen- en uit buitenland kwamen bewindslieden en geleerden de Gentse innovatie bewonderen. Een van de eersten van die curieuzeneuzen was de socioloog John Hervard die na volbracht bezoek aan het Rasphuis

niet naliet in zijn boek *The State of the Prisons in England and Wales with Preliminary Observations and an Account of Foreign Prisons and Hospitals*, vol geestdrift te schrijven.

Doch laten we liever het wandelingetje herwandelen dat door de ijverige Engelsman zoveel jaren geleden bewandeld werd. En de visu nagaan waarmee het Rasphuisvolk zijn dag vulde.

De nacht, dat weet ge, werd in afzonderlijke cellen doorgebracht. Gedurende de dag verbleef men in gemeenschappelijke lokalen. Tijdens de zomermaanden zag de tijdsverdeling er als volgt uit. Opstaan werd geblazen te 5 uur. Tot half zes werd er gebeden. Daarop tot 8 gewerkt. Een half uur gepauzeerd. Dan tot 11.30 gearbeid waarna gemiddagmaald werd. Terug aan het werk te 1.30. Van 4 tot 4.30 pauze. Dan gewerkt tot 7.30 Avondmaal. Te 8.30 naar de cel. Slechts gedurende de uitspanning was het veroorloofd een bezoek te brengen aan de kantine waar 2 kwaliteiten bier opgediend werden : een gewoon biertje aan 1 schelling de pot en 1 pot kleinbier aan 1 penning. Het spreekt vanzelf dat het kantinebezoek ten strengste gereguleerd was. Waagde de kantinebaas het tijdens de werkuren te tappen, dan kostte hem die overtreding een boete van 10 pond (wat geen peulschil was). Recidiveerde hij dan mocht hij 25 stokslagen incasseren. Had hij, terecht, de overheid te ontzien, ook tegenover de andere kant van de barricade stelde hij zich best te weer, namelijk als het gebeurde dat zijn (geacht ?) cliënteel hem uitschold, bedreigde of een pak slaag toediende. Van een weinig fameuze job gesproken !

Past het op deze plaats, ja of neen, om eens na te gaan van welk houtje dat cliënteel gesneden was ? Met andere woorden aan welke uitgehaalde streken en bedreven zonden het zijn presentie in het "Huis" te danken had. Laat ons dus gezwind het curriculum vitae van enkele ontspoorde broeders en zusters aan de vergetelheid ontrukken :

- AA - (38 j) 10 jaar om 2 vrouwen onderhouden te hebben;
- AB - (15 j) 10 jaar om getracht te hebben een meisje te verkrachten;
- AC - (34 j) 15 jaar om zijn moeder met een mes bedreigd te hebben;
- AD - (16 j) 16 jaar om zijn "lief" al inbrekend bestolen te hebben;
- AE - (37 j) levenslang om 2 zakken lijnzaad van zijn werkgever gestolen te hebben.

Of de "dames" Rasphuispensionnaires zich gediscrimineerd zullen gevoeld hebben bij de uitreiking van de jaren "bak" ? Oordeel zelf. Noteer voorafgaandelijk dat de meeste Eva's "zaten" wegens overtreding van het 6de gebod :

- BA - (21 j) 4 jaar wegens hoererie;
- BB - (40 j) 10 jaar om meisjes van plezier uit te buiten;
- BC - (29 j) 12 jaar wegens vleselijk wangedrag;
- BD - (25 j) 20 jaar wegens onzedelijk gedrag; (wat is dat ?)
- BE - (34 j) levenslang wegens diefstal (van wat ?) en verleiding (wie ?).

Als het u wat zegt over die 10 gevallen te prakkezeren, doe dat voor mijn part naar hartelust.

Om zo te zeggen waren er geen stielen of die werden in het "Huis" beoefend. In de allereerste plaats kwam de textielindustrie aan de beurt : wol- en katoenspinners, ververs, wevers van wollen en katoenen stoffen, demijt, dril (coutil), lijnwaad waarvan soorten naar beliefte : grauw, blauw, bruin, gebleekt. Daar waren eveneens tijkwevers (voor het "Huis"), hennepbewerkers, nettenknopers (voor de vissers), zeilmakers (voor de molenaars), mandenvlechters. Zelfs vonden sommige van deze manufacturen hun weg naar Oost-Indië. Bovendien kwaamt ge er metaalbewerkers tegen en timmerlieden en kleermakers. Allemaal luidjes die voor het "Huis" werkten. Natuurlijk bleef het raspen DE hoofdschotel van het tuchthuiselijk bedrijf - hoe kon het anders ! - maar degenen die er mee belast waren, waren de kerels, te achterlijk om hun handen voor iets anders te gebruiken. Of moesten het doen ten gevolge van een bestraffing. Of die rasperij van belang was ? Om zo te zeggen arriveerden dagelijks karrevrachten braziel : op 7 jan. 1774 (ik pik zo maar één dag uit de lange reeks dagen) een gewicht van 1025 pond. Eenmaal geraspt vond het goedje zijn bestemming in menig textieloord : Aalst, Geraardsbergen, Lokeren.

Vilain XIII overleed in 1777 op het ogenblik dat het Rasphuis door eenieder een exemplaire instelling genoemd werd. Het Bestuur nam zijn taak ter harte, behandelde scrupuleus de financiën, wijdde zijn beste krachten aan de heropvoeding van de hem toevertrouwde 280 mannelijke en 170 vrouwelijke gedetineerden. Helaas zal Vilains verdwijning - als de kat van huis is, dansen de muizen - maar al te vlug rampzalige gevolgen hebben zo voor de handel als voor de wandel van zijn verwezenlijking. Toen John Hervard in 1783 opnieuw in de Arteveldestad te gast was en vanzelfsprekend het Gents "Huis" bezocht, kon hij zijn ontgoocheling nauwelijks verwerken : van de ordelijke, nijverige inrichting die hij enkele jaren voordien een model in zijn soort genoemd had, was om zo te zeggen niets overgebleven.

Inderdaad waren er inmiddels rare dingen binnen de muren van het "Huis" voorgevallen. Zulkdanig buitenissige zaken dat de lezers van de Gazette van Gend bij het openslaan van hun krant (27 febr. 1783) zich zullen afgevraagd hebben of men eigenlijk bezig was hun Rasphuis op te doeken. Of was het een voortijdige aprilvis die men hun opgedist had ?

"In het provinciaal Correctiehuis verkoopt men *uit ter hand* eene ongewone hoeveelheid mechanieken, gereedschappen, kleuren, en weefsels :

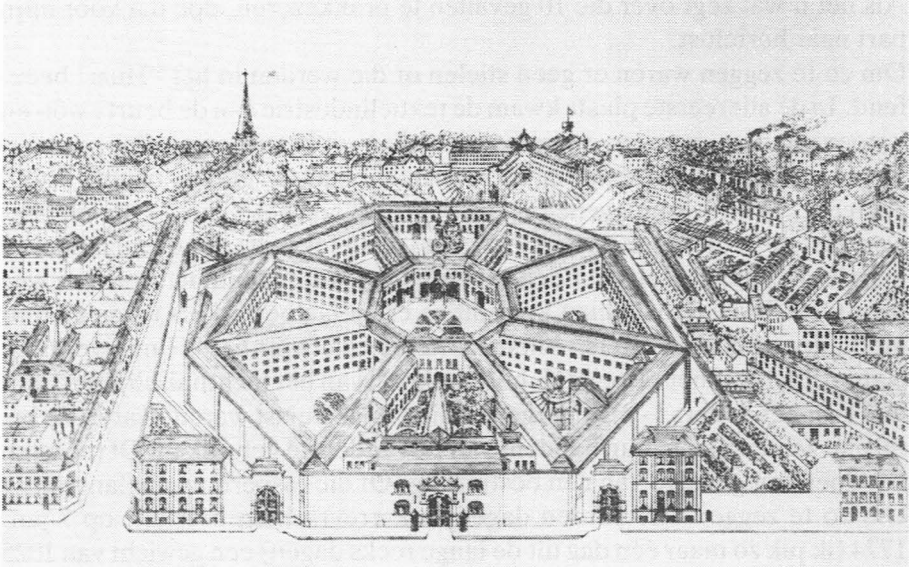
Wollewevers gereedschap (10 getouwen)

Gereedschap van de Wolle Spinderije

Gereedschappen dienende tot het verwen van de wolle Laekens

Verfwaeren

Gereedschappen van de Weverije, dienende tot het fabriqueren van differente goederen

Afb. 5 Op welk ogenblik men het opportuun vond o. a. het gevangenispersoneel een afbeelding van het Rasphuis, in posterformaat, cadeau te doen, weet ik niet. Het zou mij niet verwonderen dat de compositie het werk is van een personeelslid. Het exemplaar dat bewaard wordt in het SA. werd aan deze inrichting geschonken door een bewaarder. Bemerkt de Ekkergemtoren, het "Klein Huis" (Wandeling, gebouwd in 1859-1861) en de schoorstenen van de Lys. (Verz. Stadsarchief.)

151 getouwen voor Basijnen
 25 getouwen voor lijnwaed
 25 getouwen voor flaneelen
 Wolle Kammers-Gereedschap
 Gereedschappen voor het katoen spinnen (79 spinwielen)
 Kam Slagers gereedschap
 Kemp hekelaers gereedschap
 Zeel-Draeyers gereedschap
 Nette-Breyders gereedschap
 Twynders gereedschap
 Gereedschap tot het raspen van Provinciehout
 Verder gerief voor bakkers, houtbewerkers, kuipers, smeden, slotmaekers, enz. (4)

Werd de opbrengst van de uitverkoop besteed aan de aanwerving van moderner gerief? Waarschijnlijk wel. Wat er ook van zij brachten de volgende jaren geen verbetering aan de toestand. Zal de liquidatie van het Ancien Régime wèl gunstige veranderingen teweeg brengen? Met andere woorden zal de aanhechting van onze provinciën aan Frankrijk, zal de aanwezigheid van de Fransen voor het gevangeniswezen in het algemeen en voor het

Rasphuis in het bijzonder verbeteringen of verslechtingen in het leven roepen ? Ons verhaal enigszins vooruitlopend mag aangestipt worden dat vanaf de Republikeinse Tijd alles crescendo in 't honderd gaat lopen : kregen de gedetineerden voorheen een penning zakgeld daags, 's zondags een schelling, nu rapen ze schoon geld op waarmee ze in de kantine wijn en alerhande gerechten kunnen kopen. Alle spelen zijn toegestaan; er wordt gefeest (in gezelschap (?) van de buitenwereld (?), gedanst. Het spreekt vanzelf dat met de goede zeden een plezierig loopje genomen wordt. Met het onvermijdelijk gevolg dat de gezondheidsvoorwaarden bergaf zakten en de ziekteverschijnselen bergop stegen. Zonder van het gepresterde werk te spreken.

Vraagt ge mij of het Consulaat voor een ommezwaai zal zorgen ? Eerst zien zei de blinde... terwijl Lieven Bauwens ten tonele verscheen. Zittend op hete kolen om aan de Rasphuise janboel een einde te stellen ? Nogmaals eerst zien...

Voor onze vindingrijke stadsgenoot telden - helaas - slechts twee verzuchtingen : zo vlug mogelijk steenrijk worden en zo intens mogelijk zijn machtshonger bevredigen.

Nauwelijks 3 maanden na de definitieve bezetting van de stad (4 nov. 1794) ontpopte hij zich als DE kampioen van de door het gros van de bevolking verfoede collaboratie. Hij wordt dan ook dan zij die collaboratie op de (natuurlijk niet gevierde) verjaardag van de Guldensporenslag (11 juli 1800) als eerste maire van de stad aangesteld. Niet voor lang evenwel. Slechts tot 28 april 1801. Toch lang genoeg om van dat burgemeesterschap gebruik (wie spreekt daar van misbruik ?) te maken om de Gentse gevangenis tot een lucratieve affaire om te toveren. Welke de oorzaak was van de beëindiging van die politieke bedrijvigheid laten we maar liever buiten beschouwing. Zeer zeker zal hij zijn energie uitsluitend aangewend hebben ten bate van zijn gulzige portemonnaie. Of hij aldus doende slechts zijn toevlucht nam tot wettelijke middelen en nooit ofte nimmer tot bedenkelijke, kan pas uit wat volgt gedistilleerd worden.

Nog tijdens zijn maireschap, namelijk op 28 okt. 1800, vroeg hij in zijn naam en in die van zijn broer François aan de regering de toestemming om het Rasphuis te herscheppen in een waarachtige textiel fabriek. Hij wil iedereen, in hoofdzaak de Overheid, en dan nog in de eerste plaats zijn vriend, prefect Faipoult van het Scheldepartement, doen geloven dat zijn initiatief er een was van het puurste, onverdachtste idealisme; wat zeg ik, van de meest onbaatzuchtige filantropie. De waarheid, de nuchtere werkelijkheid was dat hij zich in het tuchthuis goedkope werkkrachten kon aanschaffen die op de koop toe honkvast waren. Met andere woorden gezegd gasten wie het niet gegund was adieu tot hun baas te zeggen als ze dat wensten gereed aan meneer zijn doening de brui te geven.

Het contract dat hij voor een termijn van 9 jaar met Parijs afsloot hield o.a.

REGLEMENT

Voor het Correctie-Huys binnen GENDT,
van den 19. July 1775. additionneel aen
het góne van den 18. February 1773.

DE KEYSERINNE DOUAIRIERE
ENDE KONINGINNE.

E Gedeputeerde van onse Provincie van Vlaenderen aen ons verthoont hebbende, de noodfaeckelyckheyd van eenige dispositien te voegen by het Provisionneel Reglement, het welcke Wy hebben laeten emaneren voor het Correctie-Huys deser Provincie, ende ons gebeden hebbende daer in te voorfien, door een additionneel Reglement, soó hebben Wy, met het advys van onse seer-lieve ende getrouwe, die Hooft-Président ende Luyden van onsen Privéén Raedt, ende ter deliberatie van den Sereniffimen Hertog CAREL-ALEXANDER van Lorreyne ende Bar, onsen Stadhouder, Gouverneur ende Capiteyn Generael onser Nederlanden, verklaert ende verklaeren, dat Wy hebben goetgekeurt ende geapprobeert, soó Wy andermael goer-

Afb. 7. Titelblad van het 8 blz. groot en 14 artikelen tellend Reglement van 1775. Verz. M.V.W.

in dat hij in ruil voor de door de gevangenen geleverde arbeid zou bekostigen : de voeding, de kleding, de verwarming, de verlichting en de verpleging zowel van de gedetineerden als van de bewakers. Concreet gesteld werd de directeur van het Maison de Force een Sint-Pietersniemand terwijl Bauwens als de plakzwaaiende man het (mooi ?) weer maakte.

Dat de aldus geconstrueerde balans gedoemd was om maar al te vlug aan evenwichtsverlies te gaan lijden, was iets dat slechts weinigen door zullen gehad hebben. Inderdaad bleef de Bauwens-schaal aldoor de hoogte ingaan terwijl de werkvolk-schaal even kordaat zakken; een fenomeen dat

per slot van rekening te verwachten was van iemand die slechts voor zijn "zaken" leefde, voor wie de leuze beurzeke toe klonk en aan al de rest mailing had.

Ontelbare keren zag de directeur zich verplicht smeekbeden naar Monsieur l'Entrepreneur te sturen hem op de knieën biddend om godswil zijn beloften na te leven.

Een van die bedelbrieven, gedateerd 4 dec. 1802 luidt vertaald : Zend mij a.u.b. 6 stukken lijnwaad voor het maken van hemden voor de bewakers. Een paar weken daarop : Ik heb 126 ellen lijnwaad nodig voor het vervaardigen van werkkleren. Veel bewakers moeten het stellen zonder schoenen. Zend mij (zoveel) paar.

Op een bepaald ogenblik kondigt Faipoult het bezoek aan van de Eerste Consul (Napoleon). De directeur verzoekt onderdanig als steeds Bauwens stante pede voor (zoveel) wtlederen halsboorden te willen zorgen. Natuurlijk een geklop aan dovemansdeur. Na verloop van enige dagen de zoveelste vraag naar het zo nodige lijnwaad voor de heren bewakers. Zuster Anna ziet gij iets komen ?

Aldus staan de zaken als Napoleon en zijn vrouw Joséphine van de "quatorze juillet" tot de 18de juli 1803 de stad bezoeken. Ze huldigen de schitterende Exposition des Produits de l'Industrie Nationale in die men in het Stadhuis op touw gezet had. Vervolgens gaan ze alles bezichtigen wat het bekijken waard was : de historische monumenten en de fabrieken zonder het Rasphuis over te slaan. Gewoonte getrouw overhandigde de Consul aan een collectie hoogwaardigheidsbekleders een snuifdoos versierd met zijn beeltenis. En vrijgevig als hij was (een milde stadskas is gauw gevonden) schonk hij aan de bisschop 10.000 F ten voordele van de kathedraal en aan de stad 15.000 F om die te verdelen onder het personeel der hem goed gezinde heren Bauwens, Poelman, Lousbergs, Speelman, Mechelynck. Het vermelden waard : een van de 5 officieren die Napoleons erewacht vormden was de kleinzoon van de oprichter van het Rasphuis. Zijn naam ? Philippe Louis Marie Ghislain burggraaf Vilain XIII (1778-1856). Als ge het mij vraagt, een bijdehand meneer die wegens zijn vriendelijkheid jegens de Franse meester beloond werd met de titel van comte de l'Empire. Na Napoleons val was hij even vriendelijk tegenover de nieuwe Heer, koning Willem I, die op zijn beurt zo vriendelijk was van de comte de l'Empire een graaf tout court te maken. Op de koop toe werd hij aangesteld tot 's konings kamerheer. Al die eerbewijzen weerhielden Vilain niet deel te nemen aan de Omwenteling van 1830 en lid te worden van het Nationaal Congres. Zoals ge met uw eigen ogen kunt vaststellen : een bijdehand meneer.

Goed. Laten we liever Vilain de plaats ruimen voor die andere held : Bauwens. Deze had de grootste moeite de 9 contractjaren te doorworstelen, want zijn zaken waren hoe langer hoe meer in het honderd gelopen.

Afb. 8. Vleugel met kapel, die 3 van de 7 traveeën inneemt. Bemerkt het slank klokketorentje met zijn wijzerplaat. De overdekte stoep zal wel aangebracht zijn om de lijkwagens te laten verwijlen. Copyright Comm. Mon. & St.

Meteen was het Rasphuis hoe langer hoe meer een troosteloze boel geworden. En de veroordeelden de onschuldige slachtoffers : het aantal overlijdens was op een abnormale, lees angstwekkende, wijze toegenomen. Bauwens, die contractueel voor de begraafing van de gestorven gevangenen moest instaan, vergat ook in deze zijn gegeven woord te houden. In welke mate Bauwens zijn cynisme dreef ? De directeur kon maar aan geen houten bakken of presentabele lappen textiel geraken om er de doden in te deponeren. Dus maar een zoveelste smeekbrief opgestuurd : “Monsieur l’Entrepreneur bezorg mij a. u. b. wat *versleten toile d’emballage* (paklinnen) want aan iets ordentelijks is toch niet te geraken.”

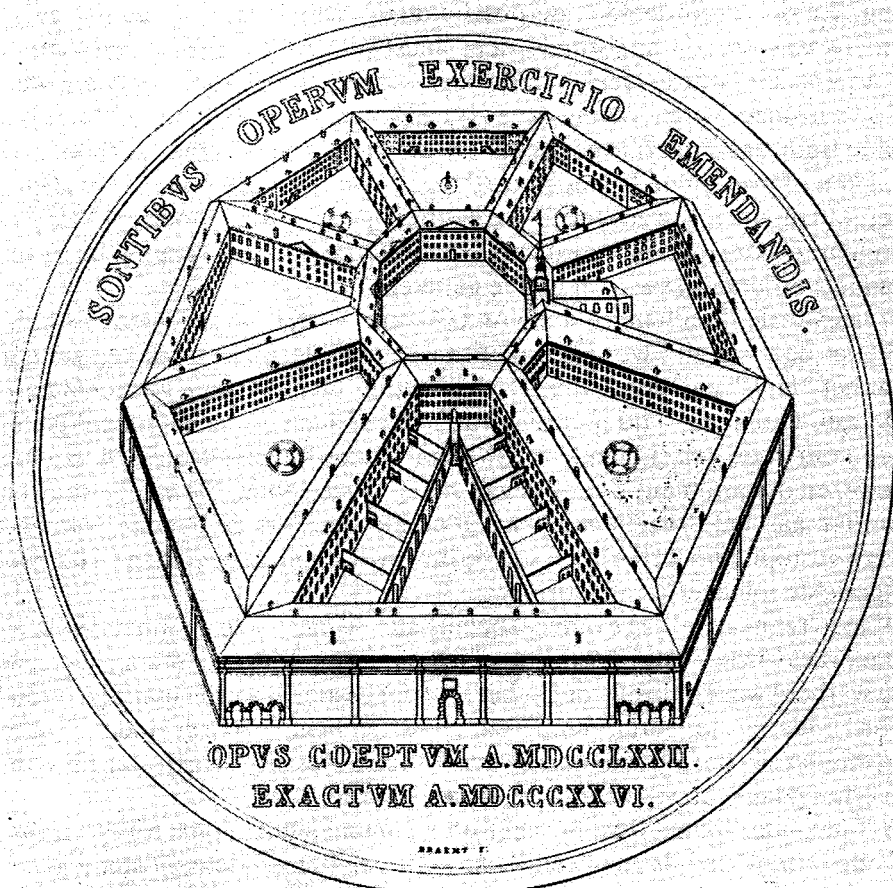
In hoever de directeur voldoening bekwam, vertelt de geschiedenis niet. Wat er ook van zij : we zullen de Fransen hun biezen zien pakken zonder dat het “Huis” aan de Coupure zich enigszins uit de miserie gewrocht had. De zgn. Hollandse Tijd nam zich van meet af aan voor al het mogelijke te doen om in de verschillende (vrijwel ontredderde) gevangnissen van het gewezen departement wat orde van zaken te scheppen. De weefgetouwen werden aan het draaien gebracht en de kleermakers de handen vol naaiwerk gestopt. Om welke klant van de bovenste plank te bedienen ? Het heringerichte ministerie van Oorlog.

Of men (aanvankelijk) evenveel belang aan de dag legde voor het geschokte moreel van het “Huis” ? Ik geloof het niet want de er sedert lang heersende warboel was en bleef troef in het spel dat gespeeld werd : mannen, vrouwen, ouderen, jongeren, kinderen, zwaar en licht veroordeelden, slechte en minder slechte individuen, ze vormden een triest allegaartje dat vierkant overhoop lag met wat naar tucht en respect rook.

Wat inzonderlijk het Rasphuis betreft kwam men bovendien tot de verrassende ontdekking dat nauwelijks de helft van het gebouw tot stand gekomen was. En dat niettegenstaande het nijpend gebrek aan plaats dat ook sedert lang ontstaan was.

Op 2 sept. 1824 hakte Willem I de knoop door. Met name vaardigde hij op die dag een K.B. uit waarbij tot de voltooiing van het “Huis” (de ontbrekende 3 kwartieren) besloten werd.

Voor de werken wier leiding toevertrouwd was aan Louis Roelandt, werd een som uitgetrokken van 500.000 gulden. Zo vlug vorderde de uitvoering van het plan dat de ruwbouw het volgende jaar een feit was en de metselaars - of waren het de schrijnwerkers ? - de mei op het dak konden steken. Of men daarbij de oude gewoonte in ere hield en bij het bezoek dat de baas (Roelandt) aan het werk bracht, diens schoenen met een vod schoonveegde, is een vraag die ik onmogelijk beantwoorden kan. Waarop ik beslist een eed kan doen is dat men het evenement niet onopgemerkt liet voorbijgaan : in een feestelijke sfeer - de befaamde harmonie Sainte-Cécile verleende haar gewaardeerde medewerking en de 1300 gedetineerden werden op iets smakelijks getrakteerd - metselde men in de voorgevel van het gebouw,

Ch. Onghena sc.

Afb. 6. Beeldzijde van de in 1826 geslagen medaille. De Latijnse tekst laat verstaan dat men het gebouw in 1772 op stapel zette en in 1826 voltooide. Let op de kapel met haar torentje. Graveur F. Braemt. Lithograaf Ch. Onghena. (Copyright R.U.G.)

naast de ingangspoort, een stenen plaat die aan de gebeurtenis herinnerde. (Aan de andere kant van de poort bevond zich haar oudere evenknie : de plaat uit 1772.)

De algehele voltooiing van het "Huis" zal pas voor het volgende jaar zijn (1826). Dit keer is het door het slaan van een medaille ofte gedenkpenning dat men van de geleverde prestatie een te onthouden feit wilde maken. Bekijken we het metalen document; zijn beeldzijde stelt gewoonweg het Rasphuis voor. De begeleidende latijnse tekst leert ons dat het werk aangevangen werd in 1772 en voleindigd in 1826. De rugzijde van de penning is volledig ingenomen door een lange latijnse tekst die eens te meer herinnert aan de weldaden door keizerin Maria Theresia en koning Willem aan de

provincie en aan Gent bewezen(5). Het dient gezegd dat de lof aan de koning toegezwaaid niet onverdiend was want sedert het ogenblik dat tot de uitbreiding van het gebouw besloten werd was er heel wat - ten voordele van de inrichting en van haar bevolking - gebeurd. Vooral op zedelijk en opvoedkundig gebied. O. a. vergastte men de gevangenen op toneelvertoningen door onbaatzuchtige gezelschappen op touw gezet. Wat meer is mochten de gedetineerden die zulks wensten in hun vrije tijd voor acteur spelen. En op de koop toe theater speelden. Alhoewel we mogen aannemen dat die vertoningen per definitie bedoeld waren om de gevangenen op een verantwoorde manier te ontspannen, schrikte men (directie en bewoners) niet terug om ook voor de buitenwereld op te treden. Die tour de force (in het maison de Force) werd namelijk in 1828 volbracht. Het geval moet wel op eenieder een geweldige indruk gemaakt hebben want wat de Gazette van Gent slechts zelden deed, dit keer besteedde ze een lange kolom aan de ongelooflijke gebeurtenis. Ik laat de krant aan het woord : Het public heeft dezer dagen (17-18-19 febr.) het vermaak kunnen genieten van tooneelvertoningen by te wonen door gevangene het welk tot hier toe zonder voorbeeld is. Z. Exc. den heer gouverneur (H.J. van Doorn) het smeekschrift gunstig beantwoord hebbende van eenige gevangene konstminnaars hebben deze voorleden zondag, maendag en dynsdag voor het public de vertooninge gegeven van de Broeder-Twist in dry bedryven. Den toeloop om dezelve by te wonen was zodaenig dat voorleden maendag den ingang aen meer dan 600 personen geweygerd is niettegenstaande dat de zael waer in dat de vertooninge gegeven word ruim 500 personen kan bevatten dezelve komt in den onlangs nieuw gebouwde vleugel van het huys. De laetste representatie van dynsdag wierd voorgegaen door eene wel toegepaste aenspraeke tot het geeerd public gemaakt en uytgesproken door den doctor-verbeelder in het toonel waer in hy zyn dankbaerheyd betuygde aen Z. Exc. den gouverneur." Spreker vergat niet voor zijn eigen kapel te preken als hij zinspeelde op "dergene die door toegevendheyd aen hun driften in ongelukken gedompeld waren geworden". Het succes was overweldigend. En zeker verdiend. Helaas wijzigden die feestelijkheden minder dan iets aan de levensomstandigheden van de gedetineerden. De bezetting van de cellen door 5 personen kwam weer in zwang en de scheiding van de geslachten en de leeftijden bleef een dode letter. In een woord hadden de Hollanders aan de Fransen geen verwijten te maken.

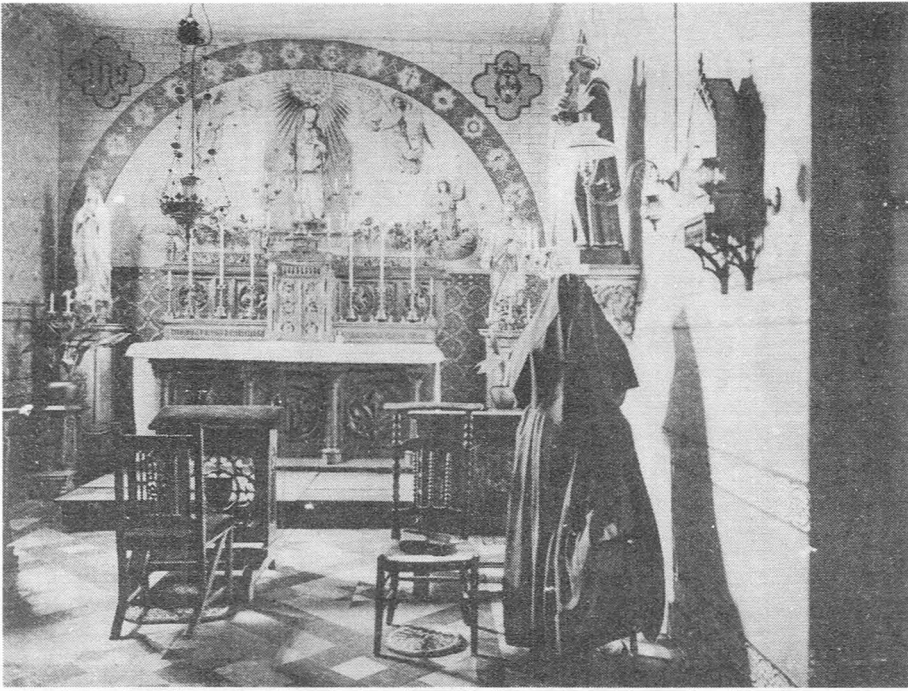
Dan kwamen de septemberdagen van 1830 een blad van de Rasphuisgeschiedenis omslaan. Blijkbaar ten bate van het "Huis". Met name werd de hoede over de Belgische gevangenen toevertrouwd aan een door de Hollanders terdood veroordeelde : Edouard Ducpétiaux die gedurende ruim 30 jaar op een verdienstelijke wijze de gevangenistegels wist te vieren al huldigend de ideeën van zijn grote voorganger Vilain XIII. Zijn opvolgers, inclus Emile Vandervelde, volgden, wandelden in zijn spoor natuur-

lijk niet zonder het verouderde in een nieuw kleedje te hullen. We mogen stellen dat de wandeling duurde tot op de dag dat het voorwerp van hun zorg genadeloos geliquideerd werd.

Inderdaad liet minister van Justitie E. Soudan einde 1935 de valbijl neerkomen op het - terecht of onterecht - veroordeelde Rasphuis. De ruim 500 gedetineerden verhuisden naar andere, naar beweerd werd, - terecht of onterecht - betere, d.w.z. gezondere en comfortabelere oorden. De sloping gebeurde het volgend jaar. Doch al eer men de daad bij het woord voegde wilde men de bevolking in de gelegenheid stellen het gebouw van onder tot boven in ogenschouw te nemen. Van zaterdag 8 febr. tot zondag 1 maart 1936 zette men de poort wagenwijd open meteen de bezoekers welkom hetend. Elke dag van de week, de zondag inclus, hadden 9 bezoeken plaats. Deze startten te 9 u.; 9.30 u.; 10 u.; 10.30 u.; 11 u.; 14 u.; 14.30 u.; 15 u. en 15.30 u. Vanzelfsprekend waren het de gewezen bewakers die voor cicerones speelden. De wandeling die anderhalf uur in beslag nam leidde naar alle hoekjes van het gebouw. Van alles werd getoond : de keukens, de eetzaal, werkplaatsen, cellen, wasplaatsen, de infirmerie, de kapel. Veel bekijks hadden de onderaardse strafcellen en de dodencel waar de terdood veroordeelden hun laatste dagen doorbrachten. Men vergat natuurlijk niet de in de muur verankerde ringen aan te wijzen waaraan de patiënten geketend werden. Het inkomgeld bedroeg 2 F. Groepen van 50 personen mochten binnen voor half geld. En wie kiekjes wenste te nemen mocht dit doen als hij nogmaals 2 F neertelde. Het aldus opgehoopte bedrag ging regelrecht naar een menslievend werk.

Twijfel er maar niet aan : het succes was verzekerd. Trouwens kon ik van dat gedoe met kennis van zaken meespreken, want ook ik had eraan gehouden aan het "Huis" een afscheidsbezoek te brengen. Voordien bezocht ik reeds het gebouw, of liever een heel klein gedeelte ervan, met name toen ik er mijn aankoop ging doen van wat nuttig huishoudelijk gerief. Want op bepaalde tijdstippen kon men zich aan verkoopstanden opgericht in een van de werkplaatsen, allerhande zaken aanschaffen. Ik herinner mij dat ik naar huis ging met tuinbenodigdheden, een kobbejager, een tapijtenklopper, een kapbord, een wasmand. Van al die dingen die tussen haakjes gezegd van prima kwaliteit waren, is slechts de wasmand overgebleven. In mijn ogen een tastbare herinnering aan een per slot van rekening historisch Gents gebouw.

Hier zou ik redelijkerwijze een punt kunnen zetten achter mijn verhaal. Ik doe zulks niet om aan een paar zaken te herinneren die ofwel direct ofwel indirect met het Rasphuis verband hielden of houden. Laten we het eerst en vooral hebben over de schaarse overblijfselen die van des Rasphuizes bestaan getuigenissen afleggen. Om deze op het lijf te lopen dienen we onze schreden te wenden naar het Museum voor Stenen Voorwerpen waar behalve de 2 stenen herdenkingsplaten die eertijds de ingangspoort flankeer-

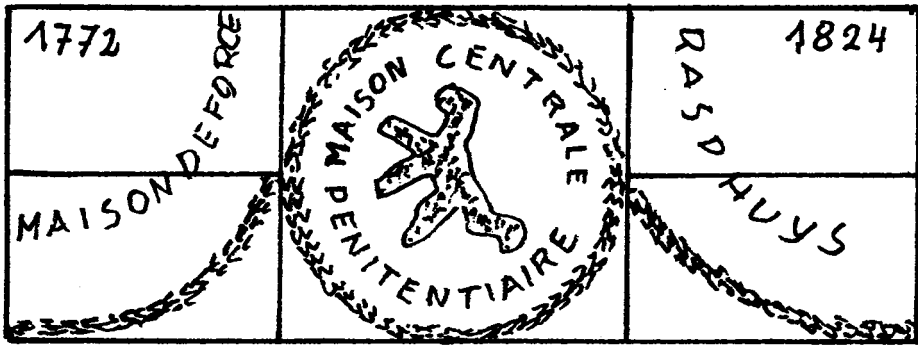
Afb. 9. De kapel van het Rasphuis gelegen in het vrouwenkwartier. Van hier vertrok Alexander Vervaet, de laatste gehalsrechte, naar het Spanjaardkasteel om aldaar onthoofd te worden (22 mei 1861). Verz. M.V.W.

den - beide dragen Latijnse teksten die doelen op de 2 verschillende voltooiingen van het gebouw - de monumentale gevelsteen geëxposeerd is. Jammer genoeg verwaarloosde men bij de plaatsing ervan in 1936 de uit 5 blokken bestaande steen her-samen te stellen. Nu liggen die 5 stukken arduin verspreid.

De naam van onze gevangenis is gelukkig bewaard gebleven in de haar verleende naam : Rasphuisstraat. Tot 1940 droeg ook een brug haar naam : Rasphuisbrug. Afb. 2 en 3 leren ons dat met de bouw van de gevangenis ook de bouw van de brug voorzien was. Vóór 1772 waren beide Coupureoevers door middel van een voetgangersbrug ofte passerelle verbonden. Dit houten bruggetje dagtekent van 1753 - voltooiing van de Coupure - en was gelegen in de verlenging van de Ekkergerstraat en de Theresianenstraat. Dus werd de passerelle afgebroken en een houten draaibrug gebouwd. Die eerste draaibrug werd reeds in 1781 door een andere vervangen. In de loop van de 19de eeuw maakte deze plaats voor een derde exemplaar. Het is deze laatste die in juni 1940 opgeblazen werd. Met haar verdween tevens haar naam want het nieuw voetgangersbruggetje dat haar thans vervangt - inmiddels was het gebouw van de Faculteit Landbouwwetenschappen tot stand gekomen - kreeg de o.i. al te prozaïsche naam van Voetbrug van de Ekkergerstraat.

Afb. 10. Ook voor de folklore was ons Rasphuis dankbare materie. Het in beeld brengen van merkwaardige gebouwen en stadsgezichten en het projecteren ervan door middel van een zgn. kijkkast waren in de jaren '20-'30 van de vorige eeuw graag gespeelde spelletjes. (De bibl. van het Mus. v. Volkskunde bezit een merkwaardige verzameling van die prospecten.) Vanzelfsprekend zag de tekenaar van onze afb. er geen graten in met de realiteit een loopje te nemen. Hij liet maar liever zijn (rijke) verbeelding haar gang gaan. Toch heeft de man de Ekkergetoren en de Wispelbergmolen recht laten wedervaren. Ons prospect is een tot nog toe niet gepubliceerd uitzonderlijk zeldzaam document (39,5 cm x 30,5 cm). Copyright R.U.G.

Afb. 12. Monumentale gevelsteen die zich bevond boven de ingangspoort. De 5 arduinen blokken waaruit hij bestaat worden bewaard in het Museum voor Stenen Voorwerpen. Het middenstuk is versierd met een bladerkrans en een klimmende (Vlaamse? Gentse?) leeuw. Het inschrift *Maison centrale pénitentiaire* heeft jammer genoeg meer dan de helft van zijn letters kwijt geraakt. De overige (4) platen bevinden zich in een veel beter toestand.

Nog een enkel woord over het pendant van laatstgenoemd universitair gebouw : het Instituut O.L.V. Visitatie dat we om een heel andere reden dan zijn ligging aan de Rasphuisstraat, ter sprake willen brengen.

In geen mindere mate dan Vilain zelf - dat hebben we gezien - waren de afgevaardigden van de Staten van Vlaanderen nauw betrokken eerst bij de bouw van de gevangenis en vervolgens bij de administratie van het opgericht "Huis". Dat moet voor de heren een vermoeiende karwei geweest zijn want weldra vonden ze het maar billijk dat hun een aangename pleisterplaats ter hand gedaan werd waar ze zich na volbrachte dagtaak konden uitrusten en genieten van de gezonde lucht die om en bij de Coupure zo milde-lijk verspreid was. Want, schrijven zowel Vilain als Le Normant : "La situation est des plus commodes. On y respire un air pur et sain." Gepatenteerde leugenaars zullen deze twee lieden niet geweest zijn want legio waren de Gentse gegoede families die in de omgeving van het kanaal een zgn. lusttuin bezaten. Dus schaften de Staten zich een dergelijke tuin aan. Dichter bij het Rasphuis kon het niet want ze kozen het vlak tegenover het "Huis", aan de overkant van de Coupure. Na enkele jaren van de "gezonde" lucht genoten te hebben kregen ze hun bekomst van het lusthuis-leven, werd het ding een blok aan het been. Dus stelden ze het te koop. Dat gebeurde op 25 maart 1782, toevallig (?) het tijdstip dat het "Huis" met danige moeilijkheden te kampen had (dat zagen we trouwens). : "Een schoone en wel gelegen hof van Plaisance, omtrent de Brugsche poorte, 't eynden het Akkerstraetje (oude naam van de Rasphuisstraat), strekkende tegen de nieuwe vaerd ofte Coupure groot in erve 328 roeden." Wie het goed kocht weet ik niet. Waarschijnlijk zal het de koopman J.B. Wille geweest zijn die er in 1787 een sierlijk paviljoen liet optrekken. (Zie afbeelding in M. Gryp, De Cou-

Afb. 11. De nog springlevende Coupure beheerst door het Rasphuis. Bemerkt de 2 wachthuisjes die de toegangspoort flankeren en de opgedraaide Rasphuisbrug, opgeblazen in juni 1940. Verz. M.V.W.

pure als bakermat van de Gentse tuinbouw.) Later kwam het in het bezit van de suikerraffineerder J. Bracq. Diens familielid kanunnik Henricus Franciscus Bracq (22ste bisschop van Gent 1865-1888) verwierf het naderhand. In 1854 stichtte hij er het O.L.V. Visitatie-Instituut dat we er nog steeds aantreffen.

M. VAN WESEMAEL

NOTEN

1. Aangehaald door P. Claeys in *Le Bourreau de Gand*, Gent 1890.
2. Stadsarchief. Aangehaald door Stroobant.
3. A.B. *Het Rasphuis te Gent*.
4. D. Destanberg, *Gent onder Jozef II*, Gent 1910.
5. P. Claeys, *Les Médailles Gantoises Modernes*, Gent 1909.

BIBLIOGRAFIE

- 01 Reglement raekende het provinciael Correctie-Huys binnen de Stad Gend. Gepubliceert in den Raede van Vlaenderen den 20. Maerte 1773. Tot Gend by Petrus de Goesin Drukker van Haere Majesteyt. Met Octroy ende Privilegie voor geheel het Graefschap van Vlaenderen.

02. Mémoire sur les Moyens de Corriger les Malfaiteurs et fainéans à leur propre avantage et de les rendre utiles à l'Etat. Proposé à l'Assemblée des Députés par le *Vicomte Vilain XIII*. A Gand chez Pierre de Goesin. Imprimeur de Sa Majesté Impériale Royale et Apostolique. z.j. (1775)
03. Reglement Voor het Correctie-Huys binnen Ghendt van den 19. July 1775 additioeneel aen het gone van den 18. February (sic) 1773. Tot Ghendt by Petrus de Goesin. Drukker van Haere Majesteyt. Met Octroy ende Privilegie voor geheel het Graefschap van Vlaenderen.
04. C.A. Le Normant. Description de la Maison de Force à Gand ou Guide des voyageurs qui visitent cet Etablissement. Gand, 1828.
05. L. Stroobant. Le Rasphuys de Gand, in *Handelingen Maatsch. Gesch. en Oudheidk.*, 1898.
06. La maison de Force à Gand sous le Consulat. Discours prononcé par le chevalier Théodore van Elewyck procureur général. Gand, 1924.
07. P. Kluyskens, *Het groot Huis aan de Coupure, De Gentenaar* 1936.
08. L. Marchal, *La Prison de la Nouvelle Promenade. La maison de Force lieu de débauche et de correction jusqu'à la Révolution de 1830. La Flandre libérale*, 1960.
09. J. Decavele, *Ekkergerm tot het einde van het Ancien Régime*, in *1000 jaar Ekkergerm*, Gent, 1974.
10. G. Mortier, *Nog wetenswaardigheden over Ekkergerm en zijn inwoners*, in *1000 Jaar Ekkergerm*, Gent, 1974.
11. A. M. Suetens, *Lieven Bauwens. Mythe en werkelijkheid*, in *Handelingen M.G.O.* 1974.
12. xxx Rond de afschaffing der Centrale Gevangenis te Gent, knipsel.
13. Fr. Dirickx, *Gevangnissen in vroegere dagen*, knipsel.
14. Frans van Kalken, *Vilain XIII*, in *Biographie Nationale*, deel 26.
15. J. V. (Jos Vermeulen), *Over een oude Gentse Gevangenis. Het Rasphuis*, knipsel.
16. A. B. *Het Rasphuis te Gent*, knipsel.

OPROEP AAN ONZE LEZERS

Om te kunnen voldoen aan de talrijke vragen naar oude nummers van ons tijdschrift "Ghendtsche Tydinghen", doen wij een beroep op uw medewerking om afstand te doen van nummers of jaargangen die niet meer worden gebruikt.

Een overeen te komen vergoeding voor deze vriendendienst kan desnoods overwogen worden.

De inlevering gebeurt op het Documentatiecentrum (Convent Engelbertus, Groot Begijnhof, huis nr. 46, Sint-Amandsberg), alle zondagen van 10 tot 12 u.

Het D.C. is gesloten op feestdagen en in de maanden juli en augustus. Wij danken u vooraf voor uw geste.

De bibliothecaresse,
Mevr. Van Geluwe-Eggermont A.